

ЦЕНТАР ЗА
УПРАВУВАЊЕ СО
ПРОМЕНИ

ПОЛИТИКИ ЗА РАЗВОЈ НА ЖЕНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО

ДОКУМЕНТ ЗА ПОЛИТИКИ ЗА РАЗВОЈ НА ЖЕНСКОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО УСЛОВИ НА КОВИД-19

Родовата еднаквост е суштински принцип на Европската Унија, но тоа сè уште не е реалност. Во бизнисот, политиката и општеството како целина, можеме да го достигнеме нашиот целосен потенцијал само ако ги искористиме сите наши таленти и различности. Користењето на само половина од населението, половина од идеите или половина од енергијата не е доволно добро“¹.

Урсула вон дер Лајен
Претседателка на Европска Комисија

Документот за јавни политики е изработен во рамки на проектот „Мерки за зајакнување на женски бизниси по КОВИД-19“ кој обезбедува поддршка на бизниси во сопственост на жени во услови на Ковид-19, финансиран од Balkan trust for Democracy – BTD.

„Мислењата изразени во оваа публикација не мора да ги претставуваат оние на Балканскиот труст за демократија, германскиот Маршалов фонд на САД, УСАИД или Владата на САД“

¹ [gender_equality_strategy_factsheet_en.pdf \(europa.eu\)](#) *Striving for a Union of Equality The Gender Equality Strategy 2020-2025.*

СОДРЖИНА

ЗА ПРОЕКТОТ	3
ИЗВРШНО РЕЗИМЕ	3
ВОВЕД	4
МЕТОДОЛОГИЈА	6
ПРЕГЛЕД НА ИНФОРМАЦИИ И СТАТИСТИЧКИ ПОДАТОЦИ – ИНТЕРНАЦИОНАЛНИ	7
ПРЕГЛЕД НА ИНФОРМАЦИИ И СТАТИСТИЧКИ ПОДАТОЦИ – НАЦИОНАЛНИ	11
АНАЛИЗА НА СИТУАЦИЈАТА И ПРЕПОРАЧАНИ ПОЛИТИКИ	15
ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ ЗА ПОДДРШКА НА ЖЕНСКОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО	27
БИБЛИОГРАФИЈА	31

ЗА ПРОЕКТОТ

Проектот „Мерки за зајакнување на женски бизниси по КОВИД-19“ е насочен кон развој на женското претприемништво и спроведување на активности, изнаоѓање решенија и креирање предлог-мерки за ревидирање на постоечките владини програми коишто се насочени кон деловниот сектор, со цел да се олеснат економските последици кои произлегоа од кризата Ковид-19, со фокус на поддршка на женското претприемништво.

Проектот се спроведува во три општини (Скопје, Охрид и Битола) во период од јули 2021 година до август 2022 година.

Главната цел на проектот е да се идентификуваат проблемите со кои се соочуваа жените претприемачки за време на здравствената криза предизвикана од Ковид-19, идентификување на последиците од неа и обезбедување на потребната поддршка во надминување на овие последици преку унапредување на постоечките бизнис-практики, воведување на нови производи и услуги, и дигитализација на бизнис-активностите. Проектот прави обид да се понудат долгорочни решенија за раст и развој на женските бизниси, но и да се пренесат добри практики кај останатите бизниси погодени од здравствената криза. За таа цел, се спроведуваат активности со 9 идентификувани претпријатија во сопственост на жени претприемачки, преку процес на осуммесечно менторство од страна на експерти од повеќе области.

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Изработката на овој документ за јавни политики има за цел да ги анализира состојбите при водење и развој на бизниси основани и управувани од жени претприемачки за време на вонредната состојба предизвикана од пандемијата со Ковид-19. Посебен осврт даваме за состојбата на национално ниво на микро и малите претпријатија основани и управувани од жени претприемачки, потребата од владини политики и државна поддршка неопходни за нивно закрепнување.

Во документот се содржани меѓународни практики и анализа на влијанието на пандемијата и економските последици предизвикани од неа врз бизнисите основани и раководени од жени, како и шест предлози до креаторите на политики за кои сметаме дека е неопходно да се имплементираат во најкраток рок, со што би се забрзал растот и развојот на женското претприемништво. Од бројните анализи, извештаи, студии и публикации кои ги користевме при изработка на овој документ, увидовме потреба од преземање на посебни мерки за закрепнување и зајакнување на женското претприемништво. Постои суштинска потреба да се подобри положбата на жените претприемачи во државата, да се обезбеди полесен пристап до финансии и да се отворат нови бизнис-можности.

Не е никакво изненадување дека жените се помалку вклучени во бизнис активностите и дека родовата нееднаквост во деловната сфера може да биде намалена само со државни политики кои ќе овозможат системска поддршка на женското претприемништво. Иако последните децении беше постигнат напредок во општествата и во законодавствата за надминување на родовата нееднаквост, бариерите за женското претприемништво сè уште постојат и вклучуваат социјално-културни фактори.

Постигнувањето на родова еднаквост е клучна определба и во Извештајот за родова еднаквост 2021 на Европската Унија каде посебно внимание се посветува на намалување на родовата нееднаквост од економски аспект.

Во Стратегијата Европа 2020 (Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth) определени се повеќе цели кои треба да се остварат со примена на соодветни политики. Една од целите е 75% на вработеност кај мажите и жените.² Според официјално објавените податоци, во нашата земја постои значајна родова нееднаквост. Вредностите за клучните меѓународни индикатори со кои се мери родовата избалансираност (пристап или вклученост на жените): Gender Inequality Index (UN) или индекс на родова нееднаквост; Global Gender Gap (World Economic Forum) или индекс на глобален родов јаз; и Social Institutions and Gender Index (OECD) или индекс за влијанието на општественото однесување на поединците, укажуваат на тоа дека индексот за родова еднаквост е понизок во однос на некои земји од регионот.

Во нашата земја, единствено стандардизирано следење на квалитетот на поединечни компоненти на претприемачкиот еко-систем од аспект на родовите дава GEM истражувањето.³ Со цел да се намали родовата нееднаквост, при започнување со претприемничка активност, потребна е поголема институционална поддршка и примена на сеопфатен сет на политики, но и реално согледување на причините и ограничувањата од социо-културен аспект. Според истражувањето спроведено од GEM, констатација е дека во Северна Македонија жените имаат малку пониска перцепција за приликите од мажите (29% наспроти 32%), но повисоко ниво на страв од неуспех (43% наспроти 36%) и ниско ниво на самодоверба во однос на сопствените компетенции за започнување на деловен потфат (46% наспроти 64%).⁴

Затоа е потребно во соработка со државните институции да се креираат соодветни политики, да се создадат услови за нивна имплементација, и да се усвои соодветна правна регулатива која ќе го поттикнува процесот на родово претприемништво. Сето тоа ќе придонесе за градење на позитивна општа перцепција за родово претприемништво, што на некој начин ќе создаде

² Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth), преземено од <https://sustainabledevelopment.un.org/> на 05.08.2021.

³ <https://www.gemconsortium.org/>

⁴ Kelley, D. et al., Global Entrepreneurship Monitor – 2012 Women's Report, Babson College, 2013, стр. 49.

услови за севкупна поддршка на овој процес. Иако постојат голем број извештаи во кои се наведени соодветни политики, постојат многу малку информации за нивна примена. Во нашата земја нема реализирано соодветно теоретско и емпириско истражување за тоа дали и колку се применуваат политиките за постигнување на родова еднаквост од економски аспект, што претставува еден предизвик и реална потреба за спроведување на соодветни истражувања во оваа област.

Женското претприемништво игра важна улога во развојот на економијата во нашата држава. Сепак, овој потенцијал нема да се искористи во целост сè додека не се креира соодветна бизнис-клима. Поволни деловни услови значат: формирање на бизнис-мрежи на соработка, полесен пристап до информации, креирање на мерки за брзо и ефикасно зајакнување на компаниите, особено после Ковид кризата, овозможување услови за следење на современите текови, овозможување услови за пристап до поголеми пазари, односно овозможување на услови за модерно управување со бизнисите за жените претприемачки да можат да го фатат чекорот во ова динамично и современо општество.

Дополнително, состојбата со пандемијата Ковид-19 значително ги намали економските активности на жените, што доведе до намалување на продажбата на претпријатијата, намалување на бројот на вработени, во многу случаи и до затворање на компаниите. Пандемијата, начинот на водење на бизнис во изменети услови, балансот помеѓу работата и животот, непостоењето на социјални услови за помош на жените претприемачки во услови на пандемија, направија сериозна штета на одржливоста на компаниите. Работата од дома, грижата за најмладите и најстарите, неможност од посветеност на работните обврски, кратење на можностите за директен пристап до клиенти, а во многу случаи и спреченоста да се работи заради воведените мерки и протоколи, доведе до негативни последици на претпријатијата во сопственост на жени.

Во текот на месец февруари 2022 година, Центарот за управување со промени во соработка со Здружението на бизнис-жени во РСМ, спроведе анкета за Влијанието на Ковид-19 врз женското претприемништво на која учествуваа фирми во сопственост на жени. Ограничениот контакт со клиентите и купувачите беше истакнат како еден од најголемите проблеми за функционирање на бизнисите за време на пандемијата. Притоа, како главни пречки за развој на бизнисот управуван од жени претприемачки беа наведени сивата економија и нелојална конкуренција, несоодветни владини мерки за поддршка на женското претприемништво, непостоечки систем за пристап до финансии, мал пазар и мала побарувачка, потреби од обуки и пристап до знаење, недоволни капацитети, сложени процедури за извоз/увоз.⁵

Владините политики можат да придонесат за стимулирање на економскиот раст преку отстранување на бариерите и воведување на иницијативи за имплементирање на обуки за претприемништво, тренинг, менторство и микрофинансирање на женски бизниси. Ова би

⁵ Анкета - Влијанието на Ковид-19 врз женското претприемништво, февруари 2022 година, ЦУП во соработка со Здружението на бизнис-жени во РСМ.

овозможило подобрување на квалитетот на женските бизниси за да бидат поодржливи и поиновативни.

Од овие причини предлагаме шест мерки за подобрување на состојбата со женското претприемништво, а кои произлегоа од спроведените анализи, анкети и интервјуа во рамки на проектот. Сметаме дека со овие мерки ќе постигнеме подобрување на условите за ревитализација и зајакнување на екосистемот за женско претприемништво, зајакнување на претпријатијата во сопственост и раководени од жени, со што ќе се придонесе и кон јакнење на социо-економската состојба на целото општество.

1.Дигитализација

4.Занаетчиство

2.Пристап до финансии

5.Туризам

3.Пристап до знаење

6.Сива економија

МЕТОДОЛОГИЈА

Истражувањето на кое се базира овој документ беше организирано во две фази. Првата фаза т.н. деск-истражување вклучи проучување на меѓународни и домашни документи со фокус на преглед на постојните политики, статистики и анализи, испитувајќи ја положбата на жените претприемачи. Користени се достапните секундарни извори на информации – различни истражувања и статистички информации од меѓународни и домашни релевантни извори, како и од Државниот завод за статистика и документи во кои е прикажана состојбата на Северна Македонија и споредбата на Северна Македонија со светот.

За увид во добрата светска практика користени се примери од поединечни публикации од Европската Унија, како и од регионот на ЈИЕ, од кои се гледа состојбата на женското претприемништво и активностите/мерките кои се преземаат за подобрување на истата. Интерпретацијата и поврзувањето на различните извори овозможи идентификација на состојбата со женското претприемништво во Северна Македонија и на најважните проблеми и препреки за јакнење на вклученоста на жените во претприемачка активност.

Бидејќи постојат празнини во статистичките податоци од јавните институции, користени се податоци од истражувања од невладиниот сектор, консултантски компании и слично, и понатаму за изработка на студијата беше искористена партиципативна методологија, која се реализираше преку директни средби со релевантни организации кои застапуваат жени претприемачки, со цел да се добие мислење за состојбата на женското претприемништво и очекувањата на жените. На овој начин, добиена е солидна основа за идентификување на клучните бариери и повратна информација за предложените политики.

ПРЕГЛЕД НА ИНФОРМАЦИИ И СТАТИСТИЧКИ ПОДАТОЦИ НА ИНТЕРНАЦИОНАЛНО НИВО

Преку направениот преглед на релевантни документи во врска со родовиот јаз во претприемништвото, бизнис развојот и следењето на новите трендови, а особено во време на пандемија утврдена е голема дискрепанца во можностите за еволуција и развој на бизнисите во сопственост на мажи и жени.

Жените во време на пандемија имаат големи потешкотии да ја достигнат родовата еднаквост, а тоа се гледа во следниве неколку сведоштва на спроведени студии:

- **„Европскиот план за економско закрепнување е слеп на едно око!“**

Жените се несразмерно погодени со Ковид-кризата – тие се вработени пред сè во сектори каде беа регистрирани најмногу отпуштања, но дополнително жените во најголема мерка се тие кои го понесоа товарот за грижа на децата и старите лица во домот. Европската програма за обезбедување на стимулации главно се фокусирани на секторите во кои доминираат мажи и не приоритизира стимулации за жените. Затоа, доколку сакаме значаен исчекор во унапредување на женското претприемништво и поголемо учество на жените на пазарот на труд, родовата еднаквост мора да ја ставиме како главен предуслов. Александра Гуски (*Следната генерација на ЕУ ги остава жените зад себе - Проценка на родовото влијание врз Предлог политиките на ЕК за следна Генерација ЕУ*).⁶

- „Предизвиците и можностите со кои се соочени бизнисите водени од жени за време на Ковид-19 и одговори од IFC“ се нагласува дека **Пандемиите различно ги погодуваат жените и мажите**, се дава осврт на влијанието на Ковид-19 врз жените претприемачи, исто така и се понудени решенија како и мрежи, алатки и родови ресурси.⁷

- Ковид-19 придонесе за продлабочување на родовата нееднаквост во рамки на економските можности, здравјето и безбедноста, како и носењето на одлуки.⁸

- Жените вложуваат трипати повеќе време и неплатена грижа за семејството отколку мажите (МОТ, 2018). Затворањата на училиштата, дневните и старечките домови, придонесе жените да имаат зголемени обврски за грижа за семејството и влијаеше на намалување на времето на располагање за платена работа, приморувајќи ги жените да ги напуштат своите работни места.⁹

⁶ [gender-impact-assessment-nextgeneu_klatzer_rinaldi.pdf \(womenentrepreneurshipplatform.org\)](#)

⁷ [IFC - International Finance Corporation](#)

⁸ [PowerPoint Presentation \(womenentrepreneurshipplatform.org\)](#)

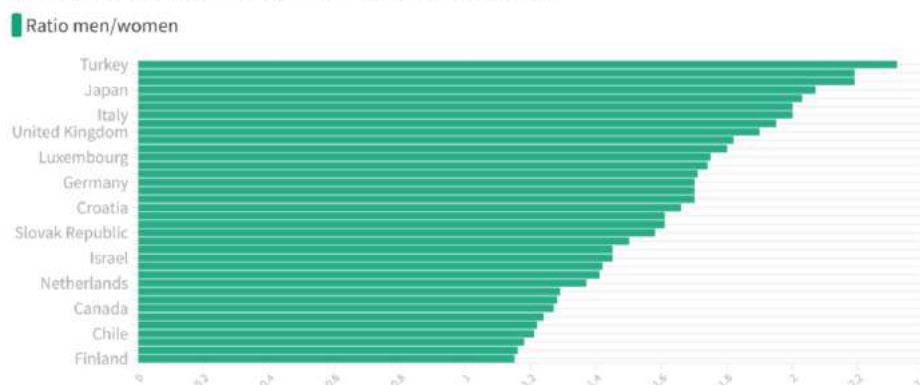
⁹ [Report: Care work and care jobs for the future of decent work \(ilo.org\)](#)

- Воведувањето на карантини и ограничувањата во движењето придонесе за зголемена изложеност на насилни партнери, што резултираше со зголемување на инциденцата на родово базирано насилство (РН) за дури 20% (УНФПА, 2020).¹⁰
- Намалувањето на ликвидноста ја продлабочи нееднаквоста за пристап до кредити уште повеќе и резултираше во кредитен јаз од 1,48 трилиони долари од пред кризата со кој се соочуваат малите и средните претпријатија во сопственост на жени (WSME) на пазарите во развој (MSME Finance Gap).¹¹
- Жените, во просек, имаат 17% помали шанси да користат интернет и 20% помали шанси да поседуваат паметен телефон од мажите (ITU, 2019). Недостапноста на интернет им отежнуваше на жените во малите и средните компании да ги приспособат своите операции во услови на карантини и ограничувања на движењата.¹²

Пандемијата со Ковид-19 влијаеше на намалување на финансиите, на забрзана дигитална трансформација на бизнисите, онлајн мрежи на соработка и советувања, но и нарушени синџири за снабдување, процес на прилагодување на деловните операции, менталното здравје, како и поддршка на вработените врз женските бизниси.

Според истражувањето на ОЕЦД, жените имаат помала веројатност од мажите да започнат со сопствен бизнис, односно поретко се одлучуваат да започнат сопствен бизнис споредено со мажите

Women are less likely than men to be working on a new start-up
Ratio of men to women involved in business creation, 2016-20

13 Global Entrepreneurship Monitor (2021), Special tabulations of the adult population survey for the OECD

¹⁰ [Impact of the COVID-19 Pandemic on Family Planning and Ending Gender-based Violence, Female Genital Mutilation and Child Marriage | United Nations Population Fund \(unfpa.org\)](#)

¹¹ [MSME Finance Gap | SME Finance Forum](#)

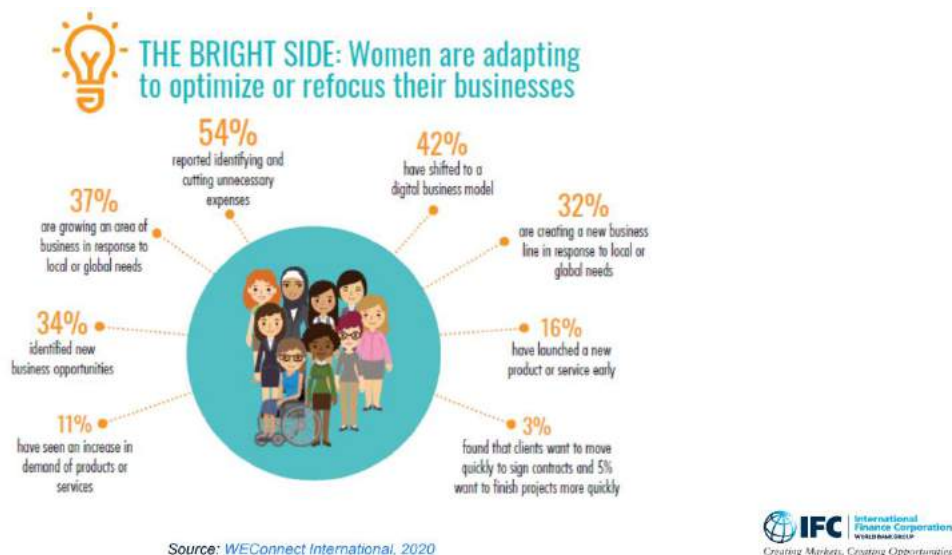
¹² [FactsFigures2019.pdf \(itu.int\)](#)

¹³ [www.oecd.org/](#)

Сооднос меѓу мажи и жени вклучени во создавање бизнис, 2016-2020.

Но, од друга страна, пак, од истражувањата на IFC произлегува и фактот дека жените претприемачки се оптимисти и издржливи:

Жените претприемачи се оптимисти и издржливи¹⁴

- Во акциониот план „Да изградиме повторно подобро“ изработен од The International Trade Centre (ITC), во соработка со She Trades, International Chamber of Commerce, UPS и W20 се вели: **Ковид-19 ги пренасочи глобалните синџири на вредност и го измени фокусот на политиките.**
- Направен е преглед на учеството на жените во трговијата. Претставени се девет активности кои владите, корпорациите и глобалната заедница можат да ги преземат за да се овозможи креирање на поеднакви и одржливи општества. Овие активности вклучуваат стратегии за зајакнување на учеството на жените на пазарите за корпоративни и владини набавки, осмислување опции за финансирање и деловна поддршка кои се во согласност со потребите на малите фирми предводени од жени и обезбедување обуки за промовирање на пазарна конкурентност.
- Меѓународната заедница се наоѓа во турбулентна средина која брзо се менува, дополнително соочена со неизвесност предизвикана од пандемијата Ковид-19. Имајќи ја на ум заедничката цел „да се изгради подобро“, јавните и приватните чинители мора да работат заедно не само за да ги проценат и ублажат ефектите од кризата врз социоекономски пејзаж, туку и да се искористи можноста за создавање поотпорна и инклузивна иднина. Жените даваат важен придонес за растот и развојот ширум светот преку нивното

¹⁴ [COVID Survey Infographic | weconnectinternational.org](#)

учество во економијата и трговијата, и покрај тоа што се соочуваат со многу сложени родови специфични предизвици. Преземање чекори за да се обезбеди секој да има пристап до еднакви економски можности ќе им овозможи на жените да играат клучна улога во одржливото економско закрепнување.

ШЕСТ ТРЕНДОВИ

КОИ ПРЕДИЗВИКУВААТ ПРОМЕНИ ЗА ЖЕНСКОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО

Овој документ ги анализира тековните трендови за да се идентификуваат шест потенцијални траектории по Ковид-19 што ќе ја насочат промената во дејствувањето на женските бизниси:

1. Промена на побарувачката на потрошувачите
2. Дигитализација
3. Диверзификација на синцирите на снабдување
4. Фрагментација на трговскиот и инвестицискиот пејзаж
5. Улогата на владата за поддршка на малите бизниси
6. Растечки импулс за да се „изгради подобро“

Клучните засегнати страни сега мора да ги одмерат влијанијата од преземањето насочени акции за поддршка на жените или допуштање да се изгубат насоките за успех.¹⁵

¹⁵ [W20 Policy brief_Beijing25_20201021_web.pdf \(intracen.org\)](#)

ПРЕГЛЕД НА ИНФОРМАЦИИ И СТАТИСТИЧКИ ПОДАТОЦИ НА НАЦИОНАЛНО НИВО

Во табелите подолу прикажани се податоци од публикацијата „Жените и мажите во Северна Македонија“, издадена од Државниот завод за статистика на Република Северна Македонија.

Табела 1 - Работодавци

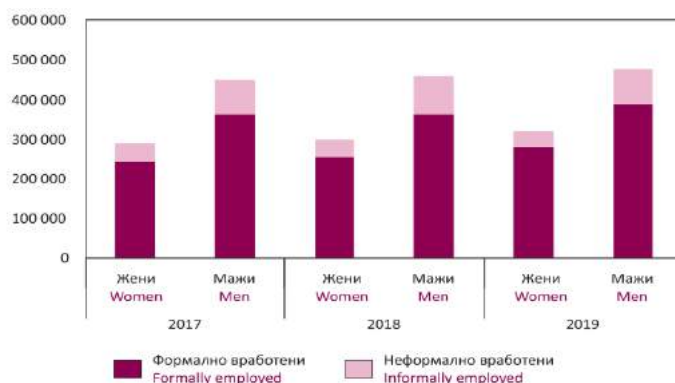
2018				
Вкупно/ Total	133 292	28 089	105 202	21.1
Претпријатија со 1 до 10 вработени Enterprises with 1 to 10 employees	131 645	27 870	103 775	21.2
Претпријатија со 11 до 19 вработени Enterprises with 11 to 19 employees	(1106)	:	(979)	11.4
Претпријатија со над 20 вработени Enterprises with over 20 employees	(541)	:	:	17.1
2019				
Вкупно/ Total	125 885	29 198	96 687	23.2
Претпријатија со 1 до 10 вработени Enterprises with 1 to 10 employees	124 207	28 867	95 339	23.2
Претпријатија со 11 до 19 вработени Enterprises with 11 to 19 employees	(921)	:	(742)	19.5
Претпријатија со над 20 вработени Enterprises with over 20 employees	(757)	:	(605)	20.0

Работодавци по пол и според големината на претпријатијата; Податоци извадени од публикацијата „Жените и мажите во Северна Македонија“.¹⁶

Податоците се однесуваат на претпријатија основани и управувани од жени, при што евидентно е зголемувањето на бројот на компании основани и раководени од жени во 2019 година во споредба со 2018 година. Тоа се должи на добрата политичка клима за развој на претприемништвото во тој период. Податоците за 2020 година и 2021 година сè уште не се публикувани.

Табела 2 - Формална и неформална вработеност според полот; Податоци извадени од публикацијата „Жените и мажите во Северна Македонија“

¹⁶ [Gender 2021.WEB.pdf \(stat.gov.mk\)](#)

Податоците се однесуваат на бројот на формално и неформално вработени лица според пол која е директно поврзана и со сивата економија. Податоци за сивата економија и родовата поделеност не се публикувани. Понатаму во текстот ќе се осврнеме на мислењето и на перцепцијата за влијанието на сивата економија на растот и развојот на женското претприемништво.

Табела 3 - Стапка на долгорочна невработеност според пол

Стапка на долгорочна невработеност

Long-term unemployment rate

	2017	2018	2019	%
Жени	17.2	15.2	13.5	Women
Мажи	17.6	15.7	12.9	Men

Извор: Анкета за работната сила, ДЗС

Source: Labour Force Survey, SSO

Податоци извадени од публикацијата „Жените и мажите во Северна Македонија“.

Податоците во набљудуваниот период укажуваат дека стапката на долгорочна невработеност кај жените се намалува, но со пониска динамика во однос на истата стапка кај мажите.

Податоци за женското претприемништво се објавени од „Economic benefits of gender equality and women empowerment in the Western Balkans six“ издадена во февруари 2021 година, а објавена од Regional cooperation council.¹⁷ Во документот е наведено: „Република Северна Македонија има слаби резултати во однос на стекнување на претприемачки вештини и женското претприемништво и нема напредок во оваа област помеѓу 2016 и 2019 година“, според проценката на ОЕЦД (OECD et al., 2019 година).

¹⁷ [Economic benefits of gender equality 2021 RCC.pdf](#)

Во документот се вели: „Министерството за економија стави на располагање некои скромни финансиски стимулации за зајакнување на капацитетот на организациите за поддршка на бизнисот, НВО и други здруженија кои ги поддржуваат жените претприемачки (OECD et al., 2019). Со поддршка на Светска банка, во 2019 година, Министерството за труд и социјална политика требаше да започне со реализација на проект за економско зајакнување на жените преку измена на законодавството за правата на сопственост. Програмата на Владата на Република Северна Македонија 2020-2024 година планира да обезбеди поддршка за претприемништвото на младите и жените преку грантови од 5.000-15.000 евра за започнување сопствен бизнис и даночно ослободување за сите новоосновани приватни претпријатија основани од млади луѓе до 30 години или жени, сè додека прометот е под 3 милиони денари“.¹⁸

Министерството за економија ја финализираше **Стратегија за женско претприемништво 2019-2023 година** и во декември 2019 година, истата беше усвоена од страна на Владата на Република Северна Македонија.¹⁹

Визија на стратегијата е: „Зајакнато женско претприемништво преку зајакнати и координирани активности со вклучување на различни чинители, со што женското претприемништво би станало сила која придонесува во развојот на претприемничката клима и економијата“. Цели на стратегијата:

Општа цел: Стратегијата за развој на женското претприемништво во Р.Македонија има за цел економско јакнење на жените преку создавање на поволна бизнис-клима и обезбедување поддршка за развој на нивниот претприемнички потенцијал, со што ќе се придонесе кон развој на постоечките и отворање на нови претпријатија, креирање на нови работни места, а со тоа и јакнење на целокупната економија.

Долгорочна цел: Изградба на претприемачки екосистем за континуиран развој на женско претприемништво.

Среднорочни цели: Подобрена клима, можности и услови за развој на ЖП, како и активно вклучување во спроведувањето на стратегијата за ЖП на сите активни чинители. Зголемување на бројот на жени кои започнуваат деловен потфат, со цел да се намали ТЕА индексот, од 1 наспроти 2,45 на 1 наспроти 1,87. Зголемување на бројот на вработени во компании основани како ЖП. Зголемено нивото на вработеност на жени на 55%.

¹⁸ [Regional Cooperation Council | Economic Benefits of Gender Equality and Women Empowerment in the Western Balkans Six \(rcc.int\)](#)

¹⁹ [Министерство за економија \(economy.gov.mk\)](#)

СТРАТЕШКИ ПРИОРИТЕТИ И ПРЕПОРАКИ:

Стратешки приоритет 1: Креирање на поволен деловен амбиент (бизнис-клима) за развој на женско претприемништво.

Стратешки приоритет 2: Обезбедување на системска поддршка за развој на женско претприемништво.

Стратешки приоритет 3: Креирање на инфраструктура за поддршка и развој на ЖП.

Стратешки приоритет 4: Промоција, вмрежување и застапување.

Чекорите кои треба да се преземат во врска со остварување на овие стратешки приоритети се прецизирани во акцискиот план којшто е составен дел на оваа стратегија. Дел од акцискиот план којшто се однесува на застапување и лобирање се работи со проектот „Национална платформа за женско претприемништво“, финансиран од ЕУД.

Од документот **„Барометар за женско претприемништво“** издаден во ноември 2021 година дадени се клучни препораки за делување и справување со пандеиската криза, зајакнување и креирање просперитет за женското претприемништво.²⁰

- Владата, во соработка со банкарските и финансиските институции, како и донаторската заедница би требало да разгледаат можности за подобрување на пристапот до финансии под поволни услови за жени претприемачи и воведување нови опции.

- Граѓанските организации активни во областа на претприемништвото би можеле да работат на приближување на „алтернативните“ извори на деловно финансирање до жените претприемачи (бизнис-ангели, ризичен капитал, краудфандинг).

- Владата во соработка со граѓанските организации активни во областа на женското претприемништво би можела да разгледа опции за натамошно подобрување на системот за социјална заштита.

- Државните и локалните институции, граѓанските организации и останатите чинители активни на полето на обезбедување деловна поддршка би требало да ги прилагодат мерките за поддршка, обуките и услугите според потребите на жените претприемачи.

²⁰ [National Platform for Women Entrepreneurship | Документи \(weplatform.mk\)](#)

АНАЛИЗА НА СИТУАЦИЈАТА И ПРЕПОРАЧАНИ ПОЛИТИКИ

Програмите за поддршка кои беа обезбедени од страна на државата во пандемискиот период помогнаа во одредена мера за опстанок на бизнисите водени од жени, но сепак останува празнина во обезбедувањето услови за поддршка на претприемништвото и можности за забрзување на растот, како и зголемување на присутноста на жените претприемачки на меѓународните пазари.

Значајно е да се истакне потребата за понатамошно работење и поголем осврт кон развојот и креирање поволна клима за женско претприемништво. Државните и локалните институции, граѓанските организации и останатите чинители активни на полето на обезбедување деловна поддршка би требало да ги прилагодат мерките за поддршка, обуките и услугите согласно потребите на жените претприемачки.

Финансирањето како горлива тема се истакнува во сите документи и во комуникацијата со организациите кои работат на оваа тема, како и во разговори/интервјуа директно со жените претприемачки. Се нагласува потребата од достапност на информации за можности за финансирање, но и едукација за начинот на аплицирање и искористување на истите.

Намалување на трошоците, како што се парафискалните давачки, намалување на ДДВ од 18 на 5% кај туристичките работници, намалување или целосно ослободување од придонесите за плата и социјално осигурување се, исто така, мерки кои ќе придонесат за намалување на последиците од економската криза предизвикана од пандемијата.

За еволуција на женското претприемништво клучна е натамошна едукација за градење на претприемачки вештини, управување со работните процеси, креирање на уникатни иновативни производи, користење на дигитални алатки и платформи, искористување на новите технологии за поефикасно управување со бизнисите.

За да се овозможи поволна клима за раст на женските бизниси потребно е понатамошно олеснување на административните процедури, брз и едноставен начин за пристап до деловни информации, олеснет пристап до странски пазари, намалување на трошоци за транспорт, поедноставување и овозможување на онлајн плаќања (PayPal) и друго.

Од целосната анализа прикажана погоре во документот, произлезе потреба приоритетно да се имплементираат неколку предлог-политики.

ПРЕДЛОГ ПОЛИТИКИ

ПРЕДЛОГ-ПОЛИТИКА – ДИГИТАЛИЗАЦИЈА

Како прва пречка за раст на бизнисите за време на Ковид-19 кризата беше детектирано ниското ниво на дигитализација на женските бизниси.

На 26 јануари 2022 година, комисијата им предлага на европскиот парламент и советот да потпишат декларација за права и принципи кои ќе ја водат дигиталната трансформација во ЕУ.

Извршниот потпретседател за европа одговорна за дигиталната ера, маргрете вестагер, рече: „сакаме безбедни технологии кои работат за луѓето и кои ги почитуваат нашите права и вредности. Исто така, кога сме онлајн и сакаме сите да бидат овластени да земат активно учество во нашите сè подигитализирани општества. Оваа декларација ни дава јасна референтна точка за правата и принципите за онлајн светот“

Дигитализацијата нуди различни можности на жените претприемачки за порамноправно учество на пазарите на трудот, финансиските пазари и претприемништвото. Дигиталната револуција може да ја подобри економската и социјалната автономија на жените на (најмалку) три начини. Прво, мобилните и дигиталните технологии им нудат на жените потенцијал да ги заобиколат некои од традиционалните културни и мобилни бариери, особено во земјите во развој. Дигиталните технологии би можеле да им помогнат на жените да пристапат до нови пазари, да работат флексибилно и на далечина, полесно да комуницираат со клиентите, да добијат обука и да обезбедат менторство, да ја подобрат финансиската автономија и да пристапат до финансии за нивните потфати.

Второ, жените доста често поседуваат супериорни социјални вештини, кои можат да бидат ефективно искористени во дигиталната ера. Ваквите социјални вештини често се карактеристика на работните места во кои доминираат жени и тие вклучуваат, на пример, зголемено чувство на одговорност кон пошироката заедница, поголема емпатија, поефикасна комуникација и поголема подготвеност да се прилагодат на променливите околности. Вреди да се напомене дека малку се знае за ефектите од дигитализацијата на пазарите на труд во земјите во развој. Трето, предноста во женските социјални вештини може да се развие уште повеќе ако се надополни со компетенции за апстрактни (или когнитивни) вештини и напредна

дигитална писменост, што станува основен услов во дигиталната ера. Ваквите комплементарности на вештините се очекува да се зголемат и тие би можеле да го отворат патот за жените кон подобро платени работни места во управувањето и раководството.²¹

Потребни активности:

- Охрабрување на повеќе жени да влезат во високото образование и STEM занимања.
- Креирање на едукациски средини – акцелератори – инкубатори.
- Олеснување на женското претприемништво базирано на веб.
- Финансиско зајакнување на жените преку иновативни алатки за дигитални финансии.
- Обезбедување и функционирање на основните алатки за наплата, на пр. платежен систем PAYPAL.

Процес на креирање	Одговорни институции	Резултати
Креирање на свесност за потребата од дигитализација. Вклучување на засегнати страни. Креирање на легислатива. Креирање на институционална поддршка. Креирање на современи и по мерка скроени курикулуми. Креирање на едукациски средини – акцелератори – инкубатори.	- МЕ - Банки - Здруженија - Комори - Министерство за образование и наука - ВЕТ центри - Центар за стручно образование	Зголемен број на жени со современ и брзорастечки бизнис. Зголемена моќ за продор на странски пазари. Зголемена моќ за нудење на услуги на странски пазари и клиенти.

ПРЕДЛОГ-ПОЛИТИКА – ПРИСТАП ДО ФИНАНСИИ

Како втора пречка во справувањето со Ковид-19 пандемијата е пристапот до финансии.

Обезбедувањето финансии е еден од најголемите предизвици за малите и средните бизниси предводени од жени претприемачки. Без пристап до финансии, жените се соочуваат со потешкотии да обезбедат капитал за започнување на сопствен бизнис или инвестирање во развој на постоечките бизниси. Како резултат на тоа, жените во голема мерка остануваат надвор од формалната економија.

²¹ [Empowering Women in the Digital Age \(g20-insights.org\)](https://www.g20-insights.org/en/empowering-women-in-the-digital-age)

Подетална анализа на изворите на финансирање за започнување сопствен бизнис покажува дека најголемиот дел од жените претприемачки се самофинансираат (71,8%), следуваат заеми од членови на семејството и пријатели (59,2%) и банкарски кредити (49,3%). Државната поддршка (33,8%) и микрокредитирањето (22,5%) се помалку застапени, исто како и бизнис-ангелите (14,1%). Краудфандинг, ризичен капитал и позајмици од други компании имаат маргинално учество во изворите на финансирање со помалку од 10% од одговорите.²²

Зајакнувањето на улогата на жената во приватниот сектор, зголемување на претприемачките и производни капацитети на женските бизниси, напредно знаење за финансии, пристап до дигитализација и воведување на иновации е овозможено со обезбедени финансии.

Добри примери се наведени во публикацијата на IFC „Bridging the gender gap in access to finance“ каде што се прикажани примери на финансиска поддршка на женските бизниси како и придобивката од истите, како што е зголемување на учество на пазари, зголемување на бројот на вработени, зголемување на обрт и профит, и слично.²³

Потребни активности

- Да се развијат специфични програми фокусирани на финансирање на бизнисите водени и основани од жени.

Процес на креирање	Одговорни институции	Резултати
Да се поттикнуваат и промовираат микрокредитни програми на основа на групен гаранциски модел, посебно за деловните потфати во руралните делови на земјата.	- МЕ - Банки - Здруженија - Комори - Микрокредитни институции	Зголемен број на заинтересирани невработени жени посебно од руралните средини кои користат финансиски програми за самовработување.

- Да се воспостави фонд за развој на женските бизниси.

Процес на креирање	Одговорни институции	Резултати
Согледана е потребата од подобрување на соработката со бизнис-секторот, а со тоа и подобрување на пристапот до поволни форми на финансирање на деловните потфати на жените.	- МЕ - ФИТР - МБПР - АППРМ - Банки - Здруженија	Цел: Зајакнување и забрзан раст на компаниите во сопственост и раководени од жени. Постигнувања:

²² [National Platform for Women Entrepreneurship | Документи \(weplatform.mk\)](#)

²³ [Bridging the Gender Gap in Access to Finance \(ifc.org\)](#)

Креирање на тело за воспоставување на фонд за жени претприемачки. Носење на законска регулатива. Креирање на институција или приклучување кон постоечка институција. Да се воспостави гаранциска шема за кредитни програми.	- Комори	Зголемена економска активност на компаниите раководени и водени од жени. Зголемување на бројот на вработени. Зголемување на обртот. Зголемување на профитот. Овозможување на креирање нови канали за продажба. Овозможување за излез на странски пазари. Овозможување за зголемување на производство.
--	----------	---

- Да се креира средина за раст и развој на иновативни и напредни женски бизниси преку специфичен фонд.

Процес на креирање	Одговорни институции	Резултати
Да се иницира воведување на програми за промовирање на нови облици на финансирање на деловни потфати (на пр. краудфандинг, франшизинг, факторинг и др.).	-МЕ -ФИТР -МБПР -АППРМ	Зголемен број на заинтересирани невработени жени, посебно од помладата популација која е заинтересирана за креирање на нови иновативни и брзорастечки бизниси.

ПРЕДЛОГ-ПОЛИТИКА – ПРИСТАП ДО ЗНАЕЊЕ

Како трета пречка во справувањето со Ковид-19, несомнено, се истакнува пристапот до знаење.

Иако статистичките податоци покажуваат подобри резултати на жените во образовниот систем и процентот на завршување на академските студии е повисок кај жените, сепак истражувањата укажуваат на недостаток на самоефикасност кај жените.

Една од причините зошто женскиот претприемачки потенцијал е недоволно искористен може делумно да биде затоа што многу од нив не се свесни дека го имаат овој потенцијал или немаат знаење како да го применат во деловна активност.

Со цел да се максимизира ефектот од понудените обуки за жени претприемачки, потребно е најпрво да се направи детална анализа на потребите за обука во различни фази на развој на (или подготовка за) нивниот бизнис. Пристапот до знаење треба да вклучи програми за менторство, тренинг, советување, размена на искуства и едноставно ширење на информации.

Успешна жена претприемач треба континуирано да работи на развој на вештините за менаџирање со сопствен бизнис. Особено е значајно следење на светските трендови и дигиталната едукација за воспоставување и унапредување на женските бизниси.

Лидерите на светскиот економски форум ја истакнаа важноста на женското лидерство во деловниот свет и во глобалната економија. Форумот ги повика земјите да инвестираат во „најважната детерминанта за конкурентноста на една земја: нејзиниот човечки талент - вештините, образование и продуктивност на нејзината работна сила“.

Примерот од **Warwick business school** и **Светска банка**, објаснува на кој начин треба да се овозможи пристап до знаење за жените претприемачки, односно развој на нов тип на обука за претприемачи. Овој нов тип на обука за „лична иницијатива“ развива клучни однесувања за да се изгради сопствен начин на размислување, ориентиран кон иднината, со дополнително менторство во кое претприемачите ќе работат на развој на нивниот сопствен бизнис. Оваа обука се покажала како ефективна и исплатлива, со забележителен пораст на продажбата од 17% и зголемување на добивката за 30% во рок од една година кај жените претприемачки кои ја практикувале. Во рок од две години, разликата била многу поголема кај жените претприемачи. Жените во обуката за лична иницијатива забележале пораст на нивниот профит за 40 проценти во споредба со незначителен пораст од пет проценти во традиционалната деловна обука. Се чини дека обуката за лична иницијатива им дава моќ на жените.²⁴

Потребни активности

- Да се развијат специфични едукациски програми фокусирани на развој на претприемништвото, дигитална едукација, стандарди за извоз и поврзување со мултинационални компании.
- Да се воспостави систем за поддршка.
- Да се воспостави организиран систем за информирање на жените претприемачки во однос на бизнис можности, вмрежувања и поддршки или грантови од разни фондови и институции.

Процес на креирање	Одговорни институции	Резултати
Да се иницира и промовира креирање на нови облици на едукација.	- МИОА - ВЕТ центри - Невладин сектор	Зголемен број на едуцирани невработени и вработени жени од различни старосни граници, посебно

²⁴ [Why female entrepreneurs need different training | News | Warwick Business School \(wbs.ac.uk\)](#)

Да се воспостават критериуми за воспоставување на пристап до знаење. Да се организира и воспостави тело за креирање на специфични едукативни програми за жени. Да се воспостави мрежа за олеснет пристап до информации.	- Општини - ЦОВ	од помладата популација која е заинтересирана за креирање на нови иновативни и брзорастечки бизниси.
---	--------------------	--

ПРЕДЛОГ-ПОЛИТИКА – УНАПРЕДУВАЊЕ НА ЗАНАЕТЧИСТВОТО

Следна значајна политика која овозможува поддршка на женското претприемништво е креирање на мерки за олеснување на формализирањето и поттикнувањето на занаетчиската дејност.

Занаетчиите се соочуваат со намалена побарувачка на занаетчиските производи и услуги, проблеми со одржување на ликвидноста на бизнисот, недостаток на финансии за исплата на плати и придонеси за вработените, преоптовареност со парафискални давачки и сивата економија како нелојална конкуренција на легалниот бизнис. Сите тие го почувствуваа ударот на пандемијата, со драстично намалување на приходите и отежнати услови за работа. Иако преземени се владини иницијативи за подобрување на условите за работа на занаетчиите, сепак постои потреба од уште мерки кои ќе ја олеснат нивната работа, промоција и продажба, како на локалните така и на меѓународните пазари. Дополнително, треба да се стави посебен акцент на намалување на сивата економија, односно преземање на мерки кои ќе ја поттикнат регистрацијата на неформалните бизниси кои се најмногу застапени токму во занаетчискиот сектор.

Исто така, уште еден товар за занаетчиите претставува покачувањето на минималната плата, поради тоа што со покачување на минималната плата се зголемуваат и трошоците по основ на придонеси. Голем дел од занаетчиите и сега имаат проблем со ликвидноста и имаат проблем со плаќањето на придонесите, што може да доведе до бришење на голем број занаетчиски бизниси.

Исто така, на многу занаети им се заканува изумирање или веќе се изумрени. Занаетите во изумирање се занаети за кои низ годините се намалува побарувачката на производите и услугите, и кои во услови на пандемија се борат за да останат и да не згаснат. Тоа се занаети кои опстојувале долги години без финансиска поддршка од државата, но сега е навистина неопходна континуирана помош за да останат во занаетчискиот регистар како активни бизниси и да продолжат со вршење на дејност.

Потребни активности

- Се наведуваат едноставни, едношалтерски или онлајн решенија со кои занаетчиите би имале брз и едноставен систем за извоз на производи.
- Да се поедностави процедурата за купување сребро и други продукти потребни за изработка на продуктите за занаетчиите.
- Да се обезбеди дополнителна финансиска помош за занаети кои се во процес на згаснување.
- Да се дозволи работа само на регистрирани занаетчи.

Процес на креирање	Одговорни институции	Резултати
Оформување на тело кое ќе ја поттикне и кое ќе лобира за спроведување на потребните активности. Креирање на тим за преговарање. Воспоставување на добра комуникација со спротивната страна. Креирање на документи и писма за лобирање за промени. Креирање на поголема свест од придобивките на регистрираните занаетчи.	-МЕ - МТСП - Занаетчиска комора	Поедноставување на работата на занаетчиите. Зголемен обем на работа. Зголемени финансии и профит. Подобрување на условите за водење бизнис.

ПРЕДЛОГ-ПОЛИТИКА – ТУРИЗАМ

Како петта пречка се истакнува потребата од намалување на давачките во секторот туризам.

Според UNWTO и документот за политики наречен кратка политика на генералниот секретар за туризам и ковид-19, се вели дека социо-економските влијанија од пандемијата врз туризмот, ја нагласуваат улогата што туризмот ја игра во унапредувањето на целите за одржлив развој, вклучувајќи го и неговиот однос со еколошките цели и културата. Во овој бриф се повикува на итноста за ублажување на влијанијата врз средствата за живот, особено за жените и младите. Во политиките од unwto се препорачани пет политики за приоритет и рестарт на туризмот, каде што првата е насочена кон намалувањето на родовиот јаз кој се зголемува во вакви критични ситуации:

- ублажување на социо-економските влијанија врз средствата за живот, особено вработувањето на жените и економската сигурност.

- зајакнување на конкурентноста и градење на издржливост, вклучително и преку економска диверзификација, со промоција на домашен и регионален туризам каде што е можно, и олеснување на погодна деловна средина за микро, малите и средните претпријатија (ммсп).
- унапредување на иновациите и дигиталната трансформација на туризмот, вклучително и промоција на иновации и инвестиции во дигитални вештини, особено за работниците кои се привремено без работа и за оние кои бараат работа.
- поттикнување на одржливост и зелен раст за да се пренасочи кон отпорен, конкурентен, ефикасен во однос на ресурсите и неутрален туристички сектор. Зелените инвестиции за закрепнување би можеле да бидат насочени кон заштитените подрачја, обновливите извори на енергија, паметните згради и кружната економија, меѓу другите можности.
- координацијата и партнерствата за рестартирање и трансформирање на секторот кон постигнување на целите за одржлив развој, обезбедувањето рестартирање и закрепнување на туризмот, ги става луѓето на прво место и работат заедно за да ги олеснат и укинат ограничувањата за патување на одговорен и координиран начин.

Во комуникација со туристичката комора, како и со претприемачки кои работат во секторот на туризам или пак оние кои работат во сектори кои се тесно поврзани со секторот туризам, истакнуваат дека состојбите на одржлив бизнис и справувањето со Ковид-кризата ги доведе жените претприемачки, па и воопшто сите кои работат во туристичкиот сектор во една од најнеповолните состојби во однос на бизнис-секторот. Невозможноста да се работи во време на пандемија, зголемувањето на долговите, неликвидноста на компаниите, пред сè немањето можност да функционираат и да заработат за основните давачки како што се плата и придонеси, ги доведе до ситуација да ги затворат компаниите и капацитетите или, пак, да ги отпуштат вработените. Притоа, како главни владини проекти кои беа спроведени за поддршка на туризмот беа кампањите „Дома си е дома“, ваучерите за домашен туризам, „Безбедносниот печат“ (safe travel stamp), кој беше наменет за странските туристи и грантови за туристичките агенции и лиценцираните туристички водичи. Но, и покрај донесените мерки, туризмот уште трпи последици од пандемијата. Потребна е силна поддршка од државата, финансиска, но и во форма на промоција. Финансиските пакети донесени минатиот период дадоа ефект на краток рок, но секторот туризам за да може да продолжи да се враќа во нормална и дополнително да се развива, поддршката мора да продолжи. На туризмот треба да се гледа како на сектор кој може да придонесе за економско заздравување и стабилизирање на економијата на земјата.

Зголемувањето на економската криза, затворањето на туристичкиот пазар, неможноста да се наполнат капацитетите со туристи, сето тоа ги води туристичките работнички да размислуваат за алтернативни решенија за поголемо привлекување на домашните туристи, па и странските. Како едно од можните решенија го наведуваат намалувањето на данокот од 18% на 5% на туристичките агенции, со што цените на услугите ќе се намалат и притоа ќе бидат поповолни за туристичките посетители.

Потребни активности

- Намалување на данокот на туристичките агенции на 5%.
- Промоција на домашен и регионален туризам, и обезбедување на поволна деловна средина преку креирање на стратегија и политики за поддршка на микро, малите и средните претпријатија во сопственост на жени.
- Поттикнување и финансиска поддршка за развој на селски туризам.
- Дигиталната трансформација на туризмот, преку креирање на платформа или централен портал за пристап до информации, онлајн резервации, туристички понуди и пакети, корисни совети за туристите и обуки за користење на услугите на порталот од страна на жени претприемачки.

Процес на креирање	Одговорни институции	Резултати
Оформување на тело кое ќе ја поттикне и кое ќе лобира за спроведување на потребните активности. Креирање на тим за преговарање. Воспоставување на добра комуникација со спротивната страна. Креирање на документи и писма за лобирање за промени. Креирање на поголема свест од придобивките на регистрираните занаетчи.	-МЕ - МТСП - Туристичка комора	Намалување на цените на продуктите. Издначување на цените со хотелиерите. Зголемен обем на работа. Зголемени финансии и профит. Подобрување на условите за водење бизнис.

ПРЕДЛОГ-ПОЛИТИКА – СИВА ЕКОНОМИЈА

Како пречка со справувањето со Ковид-19 несомнено се истакнува сивата економија.

ЕБОР: Сивата економија е главниот проблем со кој се соочуваат компаниите во северна македонија. „сивата економија“ често е присутна на пазарите во развој каде што помалите бизниси продолжуваат да тргуваат со легални добра, но не пријавуваат или плаќаат даноци за нивната трговија или кого вработуваат.

Сивата економија не ги опфаќа само нелегалните активности, туку и непријавени приходи од производство на стоки и услуги кои легално се произведуваат или се дел од банкарски

транзакции. Тоа значи дека сивата економија ги опфаќа сите економски активности кои, генерално, би се оданочувале доколку истите се пријавени на даночните власти.

Различни земји спроведуваат различни мерки со цел намалување на сивата економија. Повеќето земји прават обиди за воспоставување ефективни механизми за контрола на сивата економија, како што се: имплементација на различни политики, промена на системот на казни, користење на стимулации за економски раст, зголемување на свеста кај населението, реформи во даночниот систем, реформи во системот за социјално осигурување итн. Ефектите од мерките што се применуваат во основа се разликуваат од земја до земја и успехот на истите е условена од повеќе фактори како што се: даночна политика, законодавство, степен на развиеност на институциите, даночен морал на населението, стапка на корупција и сл.

Податоците од мерењето на сивата економија во Македонија, иако се разликуваат во различни студии, генерално, покажуваат дека истата се движи помеѓу 32-34% од БДП. За справувањето со проблемот на сивата економија покрај Владата и владините институции, надлежни се и Министерството за труд и социјална политика (МТСП), Министерството за економија, Агенцијата за вработување (АВРМ), Трудовата инспекција, Пазарната инспекција, Управата за јавни приходи, Царинската управа и Финансиската полиција. Од посебно значење е инволвирањето на организациите на работодавачи и синдикатите како социјални партнери, како и вклучување на стопанските комори, од причина што сивата економија директно го засега капиталот, работодавачите и вработените во формалниот сектор и претставува форма на нелојална конкуренција којашто го подрива економскиот раст на земјата.

Мерките што се преземаат опфаќаат активности за јакнење на системот на контрола на инспекциските служби за справување со сивата економија и јакнење на казнената политика, поедноставување на законската рамка и начинот на плаќање на даноци и придонеси, директни даночни стимулации, стимулирање на процесот на вклучување на бизнисите во формалниот сектор.

И покрај позитивните ефекти од спроведените мерки, ефектите од истите треба да продолжат да се анализираат и мерките предвидени во секој нареден акциски план да ги одразуваат реалните потреби во процесот на справување со сивата економија.

Од исказите на контактираните чинители во сивата економија добивме изјава:

- *Една од најголемите пречки во занаетчиството, приватниот сектор особено кај микро и малиот сектор, покрај неможноста на лесен начин да се извезува е и сивата економија која создава вистинска пречка, претставува нелојална конкуренција која многу често не може да се контролира ниту во квалитетот, ниту во сертификацијата за работа. Нелегалните бизниси дејствуваат без никакви давачки, делуваат слободно без никакви контроли и надзори, и претставуваат нелојална и неконтролирана конкуренција на регистрираните занаетчии како и на компаниите. Нерегистрираните производители и продавачи ги продаваат продуктите по далеку помали цени затоа што ги избегнуваат давачките. Постои опасност легално регистрираните занаетчии да бидат приморани да се префрлат во сивиот сектор за да бидат конкурентни, а истото тоа постои како опасност и за сопственичките на микро компании.*

Потребни активности

- Да се развијат одбранбени државни механизми за спречување на сивата економија преку креирање на мерки кои ќе ги поттикнат жените претприемачки да се вклучат во бизнис-заедници и комори кои ќе овозможат дополнителни олеснувања и поддршка на формалните женски бизниси, како и воведување на владини политики со кои ќе се намалат давачките во секторите каде преовладуваат женските бизниси.
- Да се воспостави систем за следење и мониторинг за нерегистрирани бизниси.
- Да се воспостави организиран систем на казнување на чинителите на сива економија.

Процес на креирање	Одговорни институции	Резултати
Оформување на тело кое ќе ја поттикне и кое ќе лобира за спроведување на потребните активности. Креирање на тим за преговарање и зајакнување на гласноста за потребите од промени. Воспоставување на добра комуникација со постоечките институции. Креирање на документи и писма за лобирање за промени. Креирање на поголема свест од придобивките.	-МЕ - МФ - МИОА - Агенција за спречување на корупција - МВР - Министерство за правда	Креирање на поздрава клима за водење бизнис. Креирање на фер општество кое е еднакво за сите. Формирање на поголеми можности за забрзан раст на компаниите. Креирање на здрава економска средина.

ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ ЗА ПОДДРШКА НА ЖЕНСКОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО

Женското претприемништво може да даде значаен придонес во поттикнување и развој на претприемништвото и економијата, воопшто, но за таа цел неопходна е вистинска поддршка за преживување во услови на криза.

Жените претприемачи краткорочно успеваат да се изборат со кризата предизвикана од пандемијата преку адаптирање и пренаменување на својата деловна активност, но имаат голема потреба за подобри можности за обука, финансиска поддршка и помош при планирање и реструктурирање на деловните активности. Во таа насока, по примерот на многу други земји, потребно е и кај нас да се формира посебен фонд за поддршка на женското претприемништво кое е значително погодено од Ковид-кризата и да се креираат специфични мерки за заздравување на претпријатијата раководени од жени. Во досегашните пакети за економска помош имаше многу скромна поддршка за овој важен сегмент на економијата.

На жените им е потребна поголема поддршка преку пристапот до финансии и фондови, до информации, пристап до знаење и стекнување на нови вештини, но и поддршка за ускладување на работните и семејните обврски.

Без оглед на пристапот што ќе се преземе, клучот за успех е да се осигура дека поддршката за претприемништвото е достапна за жените и дека е релевантна и навремена. Еден од клучните чекори за креирање на навремена поддршка на женските бизниси е овозможување на дигитална едукација и пристап до знаења неопходни за еволуција на нивните бизниси. Покрај развивање на едукативни програми, исто така е важно да се градат мејнстрим врски со деловната заедница и мејнстрим поддршка на институциите за да се обезбеди поддршка специфична за жените и да се намалат бариерите со кои се соочуваат жените од страна на институциите. Понатаму, најважно е нивната поддршка да се испорача поефикасно.

Во еден од најпогодените сектори – туризмот, потребно е да се вклучат сите активни чинители за повторно овој сектор да застане на нозе. Иако тивки како сектор, сепак, сè уште секојдневно тешко се справуваат со ситуацијата која им ја одзеде животната егзистенција. Затоа, неопходно е да се преземат итни мерки за олеснување на ситуацијата, преку намалување на данокот и зголемување на мерките за поттикнување и раст на секторот.

Спречувањето на нелојалната конкуренција, секако, треба да биде на врвот на листата на активности кои се важни за креаторите на политики и многу важно е да се делува веднаш!

ПРЕПОРАКИ

ПРЕДЛОГ-ПОЛИТИКА – ДИГИТАЛИЗАЦИЈА

НОВАТА ДИГИТАЛНА ЕРА ДА СТИГНЕ ДО ЖЕНИТЕ!

За да направиме поголем исчекор кон дигитализацијата, современ начин на водење и креирање бизнис и притоа нашето општество да гледа современо со две отворени очи, потребно е да се даде специфичен акцент на дигиталното образование, особено на искористување на истото од страна на жените претприемачки.

- Негување на женската дигитална писменост.
- Охрабрување на повеќе жени да влезат во високото образование и СТЕМ занимањата.
- Олеснување на женското претприемништво базирано на веб.
- Финансиско зајакнување на жените преку иновативни алатки за дигитални финансии.
- Обезбедување и функционирање на основните алатки за наплата, на пример најпрепознатливиот и најверодостојниот платежен систем PAYPAL.

ПРЕДЛОГ-ПОЛИТИКА – ПРИСТАП ДО ФИНАНСИИ

ДА ГО ЗАБРЗАМЕ ЕКОНОМСКИОТ РАЗВОЈ!

Доколку сакаме активно да работиме на раст и развој на компаниите раководени и во сопственост на жени, мора да придонесеме со инвестирање во истите, вложување на средства и капитал, како и на знаење. Вложувањето на финансии во овие компании претставува ветер во грб за раст и развој на истите и, притоа, со ваков пристап на позитивна дискриминација ќе се добие ефект на пеперутка за раст и развој на компаниите.

- Да се развијат специфични програми при постоечките банки, фокусирани на жените.
- Да се воспостави фонд за развој на женските бизниси.
- Да се воспостави иновативен фонд за женски бизниси.

ПРЕДЛОГ-ПОЛИТИКА – ПРИСТАП ДО ЗНАЕЊЕ

ЗНАЕЊЕТО Е ПОВЕЌЕ ОД УЧЕЊЕ!

Знаењето претставува една од најголемите потенцијални енергии на секој бизнис. Доколку претприемачот има знаење, тоа е негово. За него не плаќа камата на банки како за финансии кои претставуваат друга потенцијална енергија на бизнисите. Знаењето не може да го изгуби како парите. Тоа останува засекогаш во главата или поточно во мозокот на претприемачот и се користи за постигнување на успеси на бизнисот.²⁵

- Да се развијат специфични едукациски програми фокусирани на жените.
- Да се воспостави систем за поддршка.
- Да се воспостави организиран систем за информирање.

ПРЕДЛОГ-ПОЛИТИКА – ЗАНАЕТЧИСТВО

ВЕШТИНАТА ТРЕБА ДА СЕ ЦЕНИ И ВРЕДНУВА!

„Занаетчија“ е физичко лице кое врши занаетчиска дејност и е запишано во Занаетчиски регистар и „Вршител на занаетчиска дејност“ е занаетчија, трговец-поединец, друштво со ограничена одговорност и друштво со ограничена одговорност основано од едно лице кое врши занаетчиска дејност.²⁶

Од оваа формулација излегуваат и обврските на државата токму овие занаетчи да ги заштити од нелојалните, нерегистрираните, непријавените кои го рушат екосистемот на занаетчиите.

- Се наведуваат едноставни, едношалтерски или онлајн решенија со кои занаетчиите би имале брз и едноставен систем за извоз на производи.
- Да се поедностави процедурата за купување сребро за занаетчиите.
- Да се дозволи работа само на регистрирани занаетчи.

ПРЕДЛОГ-ПОЛИТИКА – ТУРИЗАМ

²⁵ [СИНЦИР УЧЕЊЕ – ЗНАЕЊЕ - МОЌ - Претприемач \(pretpriemac.com\)](http://синцир.учење-знаење-моќ-претприемач.com)

²⁶ [Zakon-za-zanaetchistvo-07-12-2015.pdf \(pravdiko.mk\)](http://zakon-zanaetchistvo-07-12-2015.pdf)

ЖЕНИТЕ, КОИ ПРЕТСТАВУВААТ 54% ОД РАБОТНАТА СИЛА ВО ТУРИЗМОТ, СЕ МЕЃУ НАЈЗАГРОЗЕНИТЕ КАТЕГОРИИ

Итноста за ублажување на влијанијата од пандемијата врз туристичките работници, особено за жените и младите, ја става оваа потреба во врвот на приоритетите за решавање за да се спречи зголемување на родовиот јаз и влошување на положбата на жената во општеството.

Овозможувањето на делување, преку намалени давачки, зголемени можности и осовременување на работењето е клучно за поврат на оваа секторска гранка.

- Намалување на данокот во секторот туризам на 5%.
- Промоција на домашен и регионален туризам каде што е можно, и олеснување на погодна деловна средина за микро, малите и средните претпријатија.
- Дигитална трансформација на туризмот.

ПРЕДЛОГ-ПОЛИТИКА – СИВА ЕКОНОМИЈА

БОРБАТА ПРОТИВ СИВАТА ЕКОНОМИЈА Е НЕМИНОВНА!

Сивата економија претставува една третина од економијата на земјава и има неколку негативни последици: влијае врз приватниот сектор и се создава нелојална конкуренција, а од друга страна се намалуваат и јавните приходи, што значи помалку буџетски средства за изградба на јавни добра.²⁷

- Да се развијат одбранбени државни механизми за спречување на сивата економија.
- Да се воспостави систем за следење.
- Да се воспостави организиран систем за казнување на чинителите на сива економија.

²⁷ „Внеси боја во сивата економија“: Зошто треба да се сузбие неформалната економија (360stepeni.mk)

БИБЛИОГРАФИЈА

**ЦЕНТАР ЗА
УПРАВУВАЊЕ СО
ПРОМЕНИ**

Центар за управување со промени

ул. "Рајко Жинсифов" бр. 44-1,
Скопје 1000, Република Северна Македонија
е-пошта: info@cup.org.mk
веб страница: www.cup.org.mk